

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	صحرایی، رضامراد، ۱۳۵۵-
عنوان و نام پدید آور:	زبان فارسی را چگونه آموزش دهیم؟: آموزش واژه/مولفان رضامراد صحرایی، مرواریدطلبی.
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری:	۳۳۰ص، مصور، جدول، وزیری.
فروست:	انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ ۴۶۶/۲.
شابک:	۲-۳۰۸-۲۱۷-۹۶۴-۹۷۸: ۱۰۰۰۰۰ تومان
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	آموزش واژه.
موضوع:	فارسی -- کتاب‌های درسی برای خارجی‌ان
موضوع:	Persian Language -- Textbooks for Foreign Speakers
موضوع:	فارسی -- واژگان
موضوع:	Persian Language -- Vocabulary
موضوع:	فارسی -- واژه‌شناسی
موضوع:	Persian Language -- Lexicology
شناسه افزوده:	طالبی، مروارید، ۱۳۶۵-
شناسه افزوده:	دانشگاه علامه طباطبائی.
رده بندی کنگره:	۱۴۰۲ ز ۳ص/ ۲۸۲۷ PIR
رده بندی دیویی:	۲۴/۸
شماره کتابشناسی ملی:	۵۰۹۶۸۵۷

زبان فارسی
را چگونه
آموزش
دهیم؟

آموزش

فارسی

دکتر رضامراد صحرائی

مروارید طالبی
چاپ دوم

انتشارات دانشگاه
علامه طباطبائی

زبان فارسی را چگونه آموزش دهیم؟ آموزش واژه

مؤلفان:

دکتر رضامراد صحرائی

مروارید طالبی

این کتاب در چارچوب هسته پژوهش‌های بنیادی برای توسعه آموزش زبان فارسی به خارجیان چاپ و منتشر شده است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۳۰۸-۲

ویراستار: دکتر اصغر اسمعیلی

سروراستار: دکتر نازیلا فرمانی انوشه

طراح جلد: محمدعلی خفاجی

صفحه‌آرا: مجید شمس‌الدین نژاد

نمایه‌ساز: علی لفظه

شمارگان: ۱۰۰

ناظر فنی: رضا دنیوی

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۳۴۸۷

فروشگاه آنلاین انتشارات book.atu.ac.ir

سایت مرکز چاپ و انتشارات press.atu.ac.ir

سایت فروشگاه الکترونیکی <https://mybooket.com/atu>

آدرس فروشگاه مرکزی: تهران انتهای بلوار دهکده المپیک، دانشگاه علامه طباطبائی

نیش درب ورودی میدان ورزش تلفن: ۴۸۳۹۲۶۵۹ همراه: ۰۹۹۰۲۴۹۹۹۸۵

چاپ دوم ۱۴۰۲ قیمت: ۱۰۰۰۰۰ تومان، قیمت ارزی: ۲۰ دلار

تقدیم به فاطمه، محمدپارسا و راحیل
که با آن‌ها نوشتن خاطره‌انگیز است!

ر.ص

تقدیم به پدر و مادرم
که سایه‌های گون‌شان سعادت من است.

م.ط

فهرست

مقدمه	۱۳
۱. واژه چیست؟	۱۷
۱-۱. تعریف واژه	۱۸
۲-۱. تشخیص واژه	۱۹
۳-۱. طبقه‌بندی واژه‌ها	۲۰
۴-۱. خانواده واژگانی (هم‌خانواده‌ها)	۲۲
۵-۱. واحدهای چندواژه‌ای	۲۴
۶-۱. هسته معنایی	۲۵
۷-۱. بسامد واژه	۲۶
۸-۱. جمع‌بندی	۲۸
۲. وجوه دانش واژه	۲۹
۱-۲. صورت: تلفظ و املا	۳۰
۲-۲. معنا: دلالت	۳۱
۳-۲. دستور واژه	۳۲
۴-۲. دلالت ضمنی	۳۳
۵-۲. تناسب	۳۴
۶-۲. روابط معنایی	۵۳
۱-۶-۲. نشان‌داری	۳۵
۲-۶-۲. هم‌معنایی	۳۶
۳-۶-۲. چندمعنایی	۳۶
۴-۶-۲. هم‌نامی	۳۷
۵-۶-۲. تضاد معنایی	۳۸
۶-۶-۲. شمول معنایی	۳۸
۷-۶-۲. عضوواژگی	۳۹

- ۲-۶-۸. جزء واژگی ۴۰
- ۲-۶-۹. واحد واژگی ۴۰
- ۲-۶-۱۰. باهم آیی ۴۰
- ۲-۷. پیش نمونه ۴۱
- ۲-۸. ساخت واژه ۴۲
- ۲-۹. جمع بندی ۴۴
- ۳. یادگیری واژه ۴۵**
- ۳-۱. اهمیت واژه ۴۶
- ۳-۲. طبقه بندی دانش واژگانی ۴۷
- ۳-۳. یادگیری واژه ۵۰
- ۳-۴. تعداد واژه های ضروری ۵۴
- ۳-۵. به یاد آوردن واژه ۵۶
- ۳-۶. علل فراموشی واژه ۶۱
- ۳-۷. دشواری واژه ۶۱
- ۳-۸. اشتباهات رایج ۶۳
- ۳-۹. رهنمودهایی برای معلمان ۶۴
- ۳-۱۰. جمع بندی ۶۵
- ۴. پیشینه آموزش واژه ۶۷**
- ۴-۱. آموزش واژه در رویکردهای زبانی ۶۸
- ۴-۱-۱. رویکردهای کلاسیک ۶۹
- ۴-۱-۲. رویکرد رفتارگرا / ساختگرا ۷۰
- ۴-۱-۳. رویکرد شناختی / دستور جهان شمول ۷۱
- ۴-۱-۴. رویکردهای انسان گرایانه / ادراکی ۷۲
- ۴-۱-۵. رویکردهای ارتباطی ۷۳
- ۴-۱-۶. دوران پسارتباطی ۷۳
- ۴-۲. نهضت نظارت بر واژه ۷۴

۳-۴	سایر پژوهش‌ها در زمینه طبقه‌بندی و فراگیری واژه	۷۶
۴-۴	مروری تاریخی بر سنجش واژه	۷۹
۵-۴	جمع‌بندی	۸۰
۵	اصول آموزش واژه	۸۱
۱-۵	بر واژه‌های ضروری تمرکز کنید	۸۲
۲-۵	از مناسب‌ترین شیوه برای آموزش واژه استفاده کنید	۸۵
۱-۲-۵	ارائه واژه	۸۶
۲-۲-۵	به کاربردن هر دو صورت نوشتاری و گفتاری به صورت دریافتی و تولیدی	۱۷
۳-۲-۵	استفاده از ترجمه	۸۸
۴-۲-۵	توضیح معنا	۸۹
۵-۲-۵	توجه به صورت	۹۳
۶-۲-۵	بهینه‌سازی تأثیر	۹۷
۳-۵	در آموزش مهارت‌ها به واژه‌های پربسامد توجه داشته باشید	۹۹
۴-۵	ساخت و ترکیب واژه را آموزش دهید	۹۹
۵-۵	رویکرد واژگانی	۱۰۲
۶-۵	آموزش گروه‌واژه‌ها	۱۰۵
۷-۵	آموزش مقولۀ دستوری واژه	۱۱۰
۸-۵	آموزش فعل‌های پیشوندی و مرکب	۱۱۱
۹-۵	آموزش اصطلاحات	۱۱۵
۱۰-۵	زبان‌آموزان را به اتخاذ مسئولیت یادگیری تشویق کنید	۱۱۷
۱۱-۵	جمع‌بندی	۱۱۹
۶	فنون آموزش واژه	۱۲۱
۱-۶	پرورش زبان‌آموز	۱۲۲
۲-۶	آموزش واژه در هر چهار مسیر	۱۲۳
۱-۲-۶	استفاده از فعالیت‌های مبتنی بر درون‌داد معنامحور	۱۲۴
۲-۲-۶	استفاده از فعالیت‌های مستقیم	۱۲۵

- ۳-۲-۶. استفاده از فعالیت‌های مبتنی بر برون‌داد معنا محور ۱۲۵
- ۴-۲-۶. استفاده از فعالیت‌های مرتبط با سلاست بیان ۱۲۶
- ۳-۶. راهبردهای درک معنای واژه ۱۲۷
- ۱-۳-۶. حدس معنای واژه با استفاده از موقعیت و بافت ۱۲۸
- ۲-۳-۶. استفاده از راهبردهای جبرانی ۱۲۹
- ۳-۳-۶. استفاده از فرهنگ لغت ۱۳۳
- ۴-۳-۶. استنتاج معنا از صورت واژه و قواعد املا ۱۳۵
- ۵-۳-۶. ارتباط با واژه‌های هم‌ریشه ۱۳۸
- ۴-۶. راهبردهای یادگیری واژه ۱۳۹
- ۱-۴-۶. تکرار و یادگیری طوطی وار ۱۳۹
- ۲-۴-۶. طبقه‌بندی واژه در ذهن ۱۳۹
- ۳-۴-۶. مرتبط ساختن دانش جدید با دانش پیشین زبان آموز ۱۴۰
- ۴-۴-۶. استفاده از فعالیت‌های تشخیصی ۱۴۱
- ۵-۴-۶. استفاده از فعالیت‌های تولیدی ۱۴۵
- ۶-۴-۶. استفاده از بازی‌های آموزشی ۱۴۶
- ۷-۴-۶. استفاده از کارت‌های واژه ۱۵۱
- ۸-۴-۶. یادداشت برداری ۱۵۳
- ۹-۴-۶. انگیزه ۱۵۶
- ۵-۶. جمع‌بندی ۱۵۷
- ۷. آموزش واژه در کلاس ۱۵۹**
- ۱-۷. آموزش واژه جدید ۱۶۰
- ۱-۱-۷. تشویق زبان‌آموزان به استفاده از دفترچه واژه ۱۶۰
- ۲-۱-۷. اصرار نداشتن بر نوشتن معادل‌های جمله‌ای ۱۶۱
- ۳-۱-۷. تشویق زبان‌آموزان به استفاده از «کلیدواژه»های شخصی ۱۶۱
- ۴-۱-۷. آموزش ندادن بیش از ۱۰ واژه جدید در هر نوبت ۱۶۱
- ۵-۱-۷. آموزش واژه‌های جدید در ابتدای جلسه ۱۶۱
- ۲-۷. تثبیت و گسترش دانش واژگانی ۱۶۲

- ۱۶۲..... ۱-۲-۷. تمرین به جای آزمون.....
- ۱۶۲..... ۲-۲-۷. تشویق زبان‌آموزان به مرور شخصی.....
- ۱۶۲..... ۳-۲-۷. استفاده از کارت واژه.....
- ۱۶۳..... ۴-۲-۷. فهرست‌بندی واژه‌های جدید بر روی تلفن همراه و تبلت.....
- ۱۶۳..... ۵-۲-۷. نمایش واژه‌های جدید.....
- ۱۶۳..... ۶-۲-۷. یادآوری در پایان جلسات.....
- ۱۶۳..... ۷-۲-۷. مرور واژه‌های قدیمی.....
- ۱۶۴..... ۳-۳-۷. انواع تمرین واژه.....
- ۴۶۱..... ۱-۳-۷. واژه به صورت مستقل.....
- ۱۶۷..... ۲-۳-۷. واژه در بافت.....
- ۱۷۰..... ۴-۷-۴. منابع یادگیری واژه در کلاس.....
- ۱۷۰..... ۱-۴-۷. فهرست‌های واژگانی.....
- ۱۷۱..... ۲-۴-۷. کتاب‌های درسی.....
- ۱۷۸..... ۳-۴-۷. کتاب‌های آموزش واژه.....
- ۱۸۰..... ۴-۴-۷. معلم.....
- ۱۸۱..... ۵-۴-۷. سایر زبان‌آموزان.....
- ۱۸۳..... ۵-۷-۵. سایر منابع.....
- ۱۸۳..... ۱-۵-۷. متن کوتاه.....
- ۱۸۶..... ۲-۵-۷. کتاب و سایر متون.....
- ۱۸۸..... ۳-۵-۷. فرهنگ لغت.....
- ۱۹۲..... ۴-۵-۷. داده‌های پیکره.....
- ۱۹۳..... ۶-۷-۶. جمع‌بندی.....
- ۱۹۵..... ۸-۸-۷. ارزیابی و سنجش واژه.....
- ۱۹۶..... ۱-۸-۱. علل سنجش واژه.....
- ۱۹۷..... ۲-۸-۲. موارد سنجش واژه.....
- ۲۰۰..... ۳-۸-۳. انواع آزمون واژه.....
- ۲۰۰..... ۱-۳-۸-۳. سنجش موارد جزئی واژگانی.....

- ۲۰۷ ۸-۳-۲. سنجش دانش کلی واژگانی
- ۲۰۸ ۸-۴. اندازه‌گیری دانش واژگانی
- ۲۱۰ ۸-۵. انجام اقدام پژوهی
- ۲۱۴ ۸-۶. جمع‌بندی
- ۲۱۵ منابع
- ۲۱۹ پیوست‌ها
- ۲۲۰ پیوست ۱: واژه‌نامه (فارسی-انگلیسی)
- ۲۳۰ پیوست ۲: واژه‌نامه (انگلیسی-فارسی)
- ۲۴۰ پیوست ۳: نمایه موضوعی
- ۲۴۶ پیوست ۴: نمایه نام‌ها

مقدمه

آموزش زبان فارسی در جهان، سابقه‌ای بسیار طولانی دارد. مطابق اسناد موجود، اولین گروه دانشجویان خارجی که برای یادگیری زبان فارسی به ایران آمدند، مربوط به دوره تزار پطر کبیر، پادشاه شوروی سابق در سال ۱۷۰۶ بوده است. هم‌اکنون، در بیش از ۲۰۰ دانشگاه جهان، زبان فارسی در جایگاه یک رشته تخصصی مستقل یا زبان علمی رشته‌هایی مانند شرق‌شناسی، ایران‌شناسی و تاریخ، آموزش داده می‌شود. به علاوه، در بسیاری از کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و لبنان و عراق، زبان فارسی در مدارس راهنمایی، متوسطه و حتی در برخی مدارس ابتدایی آموزش داده می‌شود.

حدود بیست سال پیش، با درک اهمیت این مطلب، رشته تخصصی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان (=آزفا) در مقطع کارشناسی ارشد توسط دانشگاه علامه طباطبائی دایر شد و پس از آن، برخی دیگر از دانشگاه‌های معتبر کشور مانند دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه الزهراء، دانشگاه شیراز، دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه اصفهان برای راه‌اندازی این رشته اقدام کردند.

بی‌شک تأسیس این رشته تحصیلی، نقش مهمی در تسهیل آموزش و یادگیری زبان فارسی ایفاء کرده است، اما واقعیت این است که دانش‌آموختگان آزفا، سهم بسیار اندکی از فرصت‌های شغلی مرتبط با آموزش زبان فارسی به خارجیان را، خصوصاً در خارج از کشور، عهده‌دار هستند. در بسیاری از دانشگاه‌ها، مدارس و مراکز آموزشی خارج از کشور، زبان فارسی را افرادی تدریس می‌کنند که یا فارسی‌آموز هستند و یا در رشته‌ای غیر از آزفا یا حتی زبان و ادبیات فارسی تحصیل کرده‌اند. برای رفع این نقص، بهترین راه‌کار طراحی دوره‌های تربیت مدرس زبان فارسی است. اگرچه در همین زمینه، فعالیت‌های پراکنده‌ای در مراکز مختلف آموزش زبان فارسی انجام شده و در جای خود آثار مثبتی نیز داشته است، اما محتوای این دوره‌ها و سطح آن‌ها با نیازهای واقعی ما برای گسترش زبان فارسی فاصله زیادی دارد.

مهم‌ترین پیش‌شرط اجرای موفق و منسجم دوره‌های تربیت مدرس زبان فارسی، تدوین سرفصل، برنامه درسی و محتوای آموزشی برای این دوره‌هاست. تجربه بسیار موفق مجموعه‌هایی مانند «چگونه زبان انگلیسی را آموزش دهیم^۱» (به سرویراستاری جریمی هارمر^۲) و مجموعه رهنمودهایی برای آموزش زبان^۳ (به سرویراستاری جک سی. ریچاردز^۴) ما را بر آن داشت تا به تهیه مجموعه آموزشی مشابه برای آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان اقدام کنیم. با تشکیل «هسته پژوهش‌های بنیادی برای توسعه آموزش زبان فارسی به خارجیان» در دانشگاه علامه طباطبائی، تهیه این مجموعه آموزشی با عنوان «زبان فارسی را چگونه آموزش دهیم؟» در دستور کار قرار گرفت. در تهیه محتوا و سرفصل این مجموعه، که درسنامه‌ای آموزشی برای دوره‌های تربیت مدرس زبان فارسی است، از اسلوب و شیوه مورد استفاده در دو مجموعه فوق‌الذکر اقتباس شد. در این مجموعه آموزشی، ضمن متناسب‌سازی یافته‌های علمی موجود با ویژگی‌ها و مختصات زبان فارسی، اصول علمی حاکم

-
1. Teacher Training Course (TTC)
 2. How to Teach
 3. Jeremy Harmer
 4. Tips for Teaching Language
 5. Jack C. Richards

بر آموزش هریک از مهارت‌ها و مؤلفه‌ها، همراه با نمونه‌های واقعی از زبان فارسی معرفی و بحث شده است. در این مجموعه برای هریک از چهار مهارت اصلی زبان، یعنی شنیدن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن و سه مؤلفه دستور، واژه و تلفظ، درسنامه‌ای آموزشی-کاربردی تألیف خواهد شد. کتابی که اکنون در دست شماست، کتاب «آموزش واژه» است.

«واژه» برای زبان به مثابه آجر و مصالح برای ساختمان است؛ هیچ ساختمانی را نمی‌توان بدون مصالح خوب و مناسب بنا کرد. اگرچه وقتی صحبت از آموزش زبان فارسی به خارجیان مطرح می‌شود، همه توجه ما به آموزش مهارت‌های شنیدن، صحبت کردن، خواندن یا نوشتن معطوف می‌شود، اما حقیقت این است که آموزش هر مهارتی، مستلزم به‌کارگیری درست و دقیق ابزار آن مهارت، یعنی واژه، است. بی‌جهت نیست که آموزش زبان با آموزش واژه شروع می‌شود، با آن ادامه می‌یابد و با آن اعتلا پیدا می‌کند. مؤلفان مجموعه «زبان فارسی را چگونه آموزش دهیم؟» با درک اهمیت واژه در زبان فارسی و پس از نیازسنجی از معلمان و استادان، نخستین کتاب از این مجموعه را به واژه و آموزش آن اختصاص داده‌اند.

این کتاب شامل هشت فصل است: فصل اول به تعریف واژه و سایر مفاهیم مرتبط با آن اختصاص یافته است؛ در فصل دوم، وجوه مختلف دانش واژه مورد بحث قرار گرفته است. در این فصل درمی‌یابیم که وقتی می‌گوییم یک واژه را می‌دانیم؛ یعنی دقیقاً چه چیزهایی درباره آن می‌دانیم! فصل سوم کتاب، ملاحظات مرتبط با یادگیری واژه را مورد بحث قرار می‌دهد و در فصل چهارم، پیشینه آموزش واژه مرور شده است؛ موضوع فصل پنجم، اصول آموزش واژه است. این اصول خود معرف فنون آموزش واژه هستند که در فصل ششم درباره آن‌ها بحث شده است. آموزش واژه در کلاس با آموزش آن در محیط‌های دیگر، تفاوت‌های فراوانی دارد؛ فصل هفتم به همین موضوع پرداخته است؛ در نهایت، بخش سنجش دانش واژگانی نیز مورد توجه بوده و یک فصل به آن اختصاص یافته است.

هدف این مجموعه و خصوصاً کتاب حاضر این است که معلمان خوبی را برای تقویت و گسترش زبان فارسی تربیت کند. هر عالمی معلم خوبی نیست، اما معلمان

خوب عموماً عالمان خوبی نیز هستند. بی تردید این کتاب در جایگاه نخستین اثر دانشگاهی برای تربیت مدرس زبان فارسی، خالی از اشکال نیست. امیدواریم استادان، مدرسان، دانشجویان و سایر کسانی که این اثر را مطالعه می‌کنند، ما را از نظرهای عالمانه خود بهره‌مند سازند.

دکتر رضامراد صحرایی

دانشیار رشته آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان دانشگاه علامه طباطبائی
مدیر هسته پژوهش‌های بنیادی برای توسعه آموزش زبان فارسی به خارجی‌ان